

HUMANISTINIO DVASINGUMO RYŠYS SU AUKLĖJIMO ŠEIMOJE PATIRTIMIS

Simona Kontrimienė

Vilniaus universitetas

Anotacija

Straipsnyje pristatomu tyrimu ($N = 514$) siekiama nustatyti sąsajas tarp humanistinio dvasingumo, kaip jis konceptualizuojamas mūsų sukurtame Humanistinio dvasingumo modelyje, ir auklėjimo šeimoje patirčių – autoritetingojo, valdingojo bei leidžiančiojo auklėjimo šeimoje stilių, tėvų psichologinės ir elgesio kontrolės bei saugaus ir nesaugaus prieraišumo prie tėvų ir prie Kito suaugystėje stilių. Tyrimo nustatyta, kad iš trijų auklėjimo šeimoje stilių tik autoritetingasis yra svarbus teigiamas dvasingumo prediktorius, tačiau dar svarbesni veiksniai už autoritetingąjį auklėjimą yra saugus prieraišumas suaugystėje ir demografiniai moteriškos lyties bei amžiaus kintamieji. Tėvų taikytos elgesio ir psichologinės kontrolės dimensijos nėra reikšmingi dvasingumo prediktoriai, o saugus prieraišumas prie motinos dvasingumą prognozuoja tik netiesiogiai, nes yra reikšmingas vieno svarbiausių dvasingumo etiologijos veiksnių, saugaus prieraišumo prie Kito suaugystėje, prediktorius.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: humanistinis dvasingumas, savęs aktualizavimas, transcendavimas, gyvenimo prasmė, auklėjimo stiliai, psichologinė kontrolė, elgesio kontrolė, prieraišumo stiliai.

Abstract

The current study ($N = 514$) explores the relationship between humanistic spirituality as it is conceptualised in the proposed Humanistic Spirituality Model and parenting experiences defined herein as authoritative, authoritarian and permissive parenting styles, parental behavioural and psychological control as well as secure and insecure parental and adult attachment styles. The study has found that of the three parenting styles, only the authoritative style is a significant positive predictor of spirituality, though secure attachment in adulthood and the two demographic variables, age and female gender, serve as even more salient predictors. Both parents' behavioural and psychological control forms do not predict humanistic spirituality, whereas secure attachment to the mother furthers spirituality indirectly as it is a significant predictor of one of the most important determinants of spirituality, secure attachment in adulthood.

KEY WORDS: Humanistic spirituality, self-actualisation, transcendence, meaning in life, parenting styles, psychological control, behavioural control, attachment styles.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v82i1.1958>

Įvadas

Pastaraisiais dešimtmečiais gerokai išaugo empirinių dvasingumo vaidmens žmogaus gyvenime tyrimų skaičius. Kuo nuodugniau ištirti dvasingumo reiškinių svarbu todėl, kad šiandien jį linkstama sieti su asmenybės tobulumu, psichologine branda. Tyrimais nustatyta, kad ir religingumas, ir dvasingumas yra žmogaus adaptyvų funkcionavimą lemiantys veiksniai (Hood ir kt., 2009), teigiamai susiję su fizine ir psichine sveikata (Lawler-Row, 2010) bei polinkiu į prosocialų elgesį

(Hardy, Carlo, 2005); dvasingumas siejamas ir su gebėjimu kurti bei išlaikyti gerus santuokinius ryšius, laisve nuo priklausomybių (Snyder, Lopez, 2002), toks mūsų savumas atlieka svarbią funkciją reguliuojant emocijas, vertybes, įsitikinimus, o tai leidžia mums sukurti tinkamą santykį su tikrove (Gilliam, Franklin, 2004). Panašu, kad dvasingumas didele dalimi lemia mūsų vystymosi kryptis, gyvenimo gerovę (Koenig ir kt., 2005). Pasak P. C. Hill'o ir jo kolegų (2000), dvasingumas yra vienas iš nedaugelio reiškinių, kurie išlieka svarbūs visą žmogaus gyvenimą, dvasinės raidos trajektorija yra lygiagreti kitiems žmogaus vystymosi procesams.

Užsienio šalyse dvasingumo reiškinių skirtingais aspektais tyrė nemažai autorių: tirtos dvasingumo sampratos ir šiuolaikiniai matavimo instrumentai (Kapuscinski, Masters, 2010), neurofiziologinės dvasingumo prielaidos (Damasio, 2003), biologiniai atjautos mechanizmai (Davidson, 2002), dvasingumas, kaip aukščiausia rūpos išraiška (Emmons, 1999), kaip sąmoningos patirties ugdymas (Groome, 2001); be to, domėtasi religijos ir įveikos psichologija (Pargament, 2001), skirtingų kultūrų dvasingumo ypatumais (MacKinlay, 2010), dvasingumo istorija, formomis, pagrindais (Waijman, 2002; Sheldrake, 2007) ir kt.

Lietuvoje dvasingumą daugiausia tiria ugdymo mokslų atstovai (Jovaiša, 2011; Bitinas, 2000; Aramavičiūtė, 2005; 2010; Martišauskienė, 2004; 2008), šio reiškinio samprata čia neatskirama nuo aksiologijos, nes siekiant dvasinės brandos, kyla užduotis atrasti veiksmingų būdų internalizuoti išminties, išganymo, vidinės darnos, santykių tyrumo, brandžios meilės, savigarbos, lygybės, laisvės, santūrumo, tiesos, gėrio, grožio ir kitas vertybes, kurias padeda žmogui orientuotis savyje ir pasaulyje, užsiimti refleksija ir saviaukla, ugdytis savimone.

Tačiau net ir pripažįstant, kad asmens dvasinių vertybių sistema sudaro dvasingumo pamatą, ne mažiau svarbus yra ir pats dvasingumo, kaip daugiamačio konstrukto, turinys bei jį sudarantys komponentai, kurie paprastai įtraukiami į mokslinėje literatūroje siūlomus dvasingumo modelius. Mūsų atliktos dvasingumo reiškinio analizės pagrindu sukurtas Humanistinio dvasingumo modelis ir remiantis juo sudarytas bei validuotas Humanistinio dvasingumo aprašas (Kontrimienė, 2018; 2019). Humanistinio dvasingumo prieiga bene labiausiai atitinka sekuliarizuotą šiandienos realybę ir, kaip teigia K. J. Schneider'is, J. F. T. Bugental'is ir J. F. Pierson'as (2015), geriausiai apibrėžia dvasingumo dėmenis, nes čia didelis dėmesys skiriamas visapusiam asmenybės vystymuisi.

Šio tyrimo, kuriuo siekiama atskleisti dvasingumo, paskirų jo dimensijų ir auklėjimo šeimoje patirčių tarpusavio sąsajas akademinio jaunimo imtyje, aktualumą pagrindžia tai, kad Lietuvoje ir užsienio šalyse iki šiol stinga tyrimų apie dvasingumo etiologiją, nors akivaizdu, kad asmens dvasingumą didele dalimi lemia auklėjimas šeimoje, iš kurio kyla pirmosios ir turbūt svarbiausios asmens patirtys. Užsienio šalyse iki šiol atliktuose tyrimuose gilintasi į tai, kaip jaunuolių dva-

singumas priklauso nuo bendravimo su tėvais kokybės ir dažnumo bei auklėjimo šeimoje stilių (Baumbach ir kt., 2006), kaip tėvų religingumas arba dvasingumas siejasi su įvairiais šeiminio gyvenimo aspektais, tėvų ir vaikų tarpusavio ryšiais bei vaikų raida (Bartkowski ir kt., 2008), tirta dvasinio atsivėrimo motinoms svarba (Brelsford, Mahoney, 2008), auklėjimo šeimoje sanktifikacija (Murray-Swank ir kt., 2006) ir kt. Tačiau tiek Lietuvoje, tiek užsienio šalyse trūksta tyrimų, kaip įvairios auklėjimo šeimoje praktikos prognozuoja dvasingumą, juolab neatlikta tyrimų, kaip dvasingumą lemia tų auklėjimo šeimoje patirčių visuma, į kurią gilinamasi mūsų tyrime. Todėl šiuo darbu tikimasi atsakyti į svarbius ir Lietuvoje iki šiol mažai tirtus klausimus, atskleisti esmines dvasingumo turinio dimensijas bei tai, kokie auklėjimo šeimoje veiksniai turi dvasingumo ugdymo potencialą.

Kaip tyrimo objektas pasirinktas humanistinio dvasingumo ryšys su auklėjimo šeimoje patirtimis.

Tyrimo problema apibrėžiama klausimu: kokios auklėjimo šeimoje patirtys, šiame darbe apibrėžiamos auklėjimo šeimoje stiliais, tėvų psichologine ir elgesio kontrole bei prieraišumo stiliais, veikia kaip humanistinio dvasingumo etiologijos veiksniai?

Tyrimo tikslas – nustatyti humanistinio dvasingumo, auklėjimo šeimoje stilių, tėvų psichologinės ir elgesio kontrolės bei prieraišumo prie tėvų ir prie Kito suaugystėje stilių sąsajas.

Hipotezė: humanistinį dvasingumą, kurį sudaro savęs aktualizavimo, transcendavimo ir gyvenimo prasmės (iš)gryninimo dimensijos, lemia auklėjimo šeimoje veiksniai – autoritetingas auklėjimo stilius, tėvų taikoma elgesio, bet ne psichologinė kontrolė, ir saugus prieraišumas prie tėvų bei prie Kito suaugystėje.

Siekiant užsibrėžto tikslo, sprendžiami šie uždaviniai:

1. Pristatyti humanistinio dvasingumo sampratą ir jos pagrindus sukurtą Humanistinio dvasingumo modelį.
2. Atlikti auklėjimo šeimoje patirčių, kaip galimų dvasingumo etiologijos veiksnių, analizę šių patirčių sąryšingumo aspektu.
3. Atskleisti dvasingumo, kaip jis konceptualizuojamas Humanistinio dvasingumo modelyje, sąsajas su auklėjimo šeimoje patirtimis akademinio jaunimo imtyje.
4. Remiantis dvasingumo ir jį lemiančių auklėjimo šeimoje patirčių tyrimo rezultatais, apibrėžti dvasingumo ugdymo(si) prielaidas.

Metodologinė tyrimo prieiga grindžiama postpozityvizmo ir humanistinės psichologijos paradigmomis bei intrapsichinio humanizmo, auklėjimo stilių, psichologinės ir elgesio kontrolės bei prieraišumo teorijomis.

Tyrimo metodai: sisteminė mokslinės literatūros analizė, kiekybinė apklausa ir statistinė duomenų analizė.

1. Humanistinio dvasingumo samprata

Šiuolaikinės dvasingumo sampratos literatūroje yra tarsi išsidėsčiusios skirtingose kontinuumo pozicijose: vienoje pusėje – sampratos, pagrįstos religiniais ir teistiniais idealais bei deskriptoriais, kitoje – sekuliarios egzistencialistinės sampratos. Vidurio pozicijoje yra ne tokios radikali sampratos, talpinančios abiejų polių elementus ir nebaigtinį deskriptorių skaičių (žr. Hay, Nye, 2006). Edukologas M. Anthony (2006) skiria šias literatūroje plėtojamas dvasingumo prieigas: egzistencialistinis dvasingumas, raidos dvasingumas, psichologinis dvasingumas, humanistinis dvasingumas ir socialinių mokslų dvasingumas. Šias prieigas autorius apibendrintai priskiria natūraliam dvasingumui; apibendrintai vadinamam religiniu dvasingumu autorius priskiria šiuolaikinių religijų, krikščioniškąjį, pasaulio religijos ir Naujojo amžiaus dvasingumą. Galiausiai abu sekuliarių ir teistinių prieigų kontinuumo polius sujungia įvairių sampratų komponentus talpinantis postmodernus dvasingumas.

Mūsų plėtojama humanistinio dvasingumo prieiga (žr. Kontrimienė, 2018; 2019) numato žmogaus, žinių ir žinojimo tobulėjimą, žmogaus savęs aktualizavimo ir transcendavimo įgalintą virsmą bei gyvenimą vadovaujantis gilia tikėjimo ir vidinės darnos įkvėpta gyvenimo prasmės samprata. Iš aukščiau pateikto dvasingumo sampratų kontinuumo galima spręsti, kad ši dvasingumo prieiga turėtų būti suprantama kaip sekuliari ir nesuponuoti teistinių dvasingumo deskriptorių, tačiau tokia humanistinio dvasingumo konceptualizacija turėtų būti praturtinta įtraukiant į ją tikėjimo aukštesnę jėga komponentą, tik svarbu, kad aukštesnė jėga būtų suprantama ne ribojančiai, o turtinančiai ir pozityviai. Tikėjimas čia gali skirtis nuo tradicinių religijų, o Dievo įvaizdis – nuo antropomorfiškų Dievo įvaizdžių, kurie šiuolaikiniam žmogui gali būti nepriimtini.

Prieigos pamatas – humanistinės filosofijos (Humanist Manifestos I, II, III, 2003) ir humanistinės psichologijos (Maslow, 2009 [1954]; 1999 [1961]; 1993 [1971]; Rogers, 1961 [2005]; Elkins ir kt., 1988; Elkins, 1998; 2015) postulatai bei principai. Žmogaus dvasinis augimas čia neatsiejamas nuo savęs aktualizavimo reiškinių, kuris A. Maslow'o (2009) teorijoje apima penkiolika esminių tendencijų ir yra aukštas, tačiau ne aukščiausias kopimo poreikių piramide taškas, nes šis kelias veda į dar aukštesnę viršūnę – transcendavimą. Transcendavimas humanistinio dvasingumo prieigoje (žr. Maslow, 1993; Elkins, 2015) yra natūrali savęs aktualizavimo tąsa ir esminis dvasingumo komponentas, papildantis arba keičiantis tradicinį Dievo tikėjimą.

Savęs aktualizavimas ir transcendavimas humanistinėje prieigoje suprantami kaip dvasingumo šerdis (žr. Gold, 2013) – tai sutampa su K. I. Pargamento (2001, p. 6) pateikiama dvasingumo apibrėžtimi, pagal kurią dvasingumas šiandien įvardi-

jamas kaip „prasmės, vienovės, susietumo, transcendavimo, aukščiausio žmogiško potencialo siekis“. Šias svarbiausias dvasingumo dedamąsias apima mūsų pateikiamas teorinis-empirinis humanistinio dvasingumo raiškos modelis (Kontrimienė, 2018; 2019), kurį sudaro trys komponentai: savęs aktualizavimas, transcendavimas ir gyvenimo prasmės (iš)gryninimas. *Savęs aktualizavimas* mūsų modelyje reiškia tikrovės suvokimo brandumą, spontaniškumą, kūrybingumą, viršūnių išgyvenimus, asmeninį augimą, atsiskyrimą, bendrystę su kitais ir santykių gilumą; *transcendavimas* apibrėžiamas kaip tikėjimas, kad esama kažko daugiau negu tik tai, kas „matoma“, arba tikėjimas antgamtinė tikrove, jos išgyvenimas, savęs transcendavimas ir holistinis požiūris į būtį; *gyvenimo prasmės (iš)gryninimas* implikuoja gilų gyvenimo įprasminimą, arba tikėjimo įkvėptą gyvenimo kryptingumo, tikslingumo, ontologinio reikšmingumo pajautą.

2. Auklėjimo šeimoje stiliai, kaip dvasingumo raiškos prielaidos

Tiriant asmenų auklėjimo patirčių įtaką vaikystėje ir paauglystėje, dažnai orientuojamasi į mokslinėje literatūroje aprašomus auklėjimo stilius. Auklėjimo stilius gali būti apibrėžiamas kaip „vaikui perteikiamas nuostatų apie jį kompleksas, sukuriantis emocinį klimatą tėvų elgesio raiškai“ (Darling, Steinberg, 1993, p. 493). Kaip ir dvasingumo, auklėjimo stilių sampratos literatūroje skiriasi, nors dažniausia tiriant šį konstruktą remiamasi raidos psichologės D. Baumrind (1971; 2005; 2013) auklėjimo stilių teorija, kurioje aprašomi trys plačiausiai taikomi stiliai.

D. Baumrind (1971) skyrė tris svarbias tėvų elgesio su vaikais dimensijas: (a) vaiko priėmimas / atliepimas ir dalyvavimas jo gyvenime, siekiant užmegzti su juo emocinį ryšį; (b) vaiko kontroliavimas / reiklumas, siekiant skatinti jo brandesnę elgesį ir (c) autonomijos vaikui suteikimas, siekiant skatinti jo savarankiškumą. Skirtingi šių dimensijų raiškos lygmenys atskleidžia tris auklėjimo stilių prototipus: leidžiančiajam stiliui būdingas atliepimas, bet mažas reiklumas / kontroliavimas; autoritariniam (valdingajam) stiliui būdingas didelis kontroliavimas / reiklumas ir mažas atliepimas; autoritetingajam stiliui būdingas didelis atliepimas ir reiklumas¹.

Leidžiantįjį stilių taikantys tėvai stengiasi vaiko nebausti, jį priimti, palankiai reaguoti į jo troškimus ir veiksmus. Jie pozicionuoja save kaip išteklių, kuriuo vaikas gali naudotis kaip tinkamas, o ne kaip idealą, kuriuo jam dera sekti, ir ne kaip aktyvų dalyvį jo gyvenime, kuris formuoja vaiko elgesį. Jie dažniausia leidžia vai-

¹ Dera pažymėti, kad E. Maccoby ir J. Martin'as 1983 m. papildė šiuos tris auklėjimo stilius pridėdami ketvirtą, vadinamą aplaidžiuoju, jam būdingas ir mažas atliepimas, ir mažas reiklumas, tačiau D. Baumrind savo tyrimuose retai susidurdavo su šiuo auklėjimo stiliumi, be to, tikėtina, kad jį bus patyręs retas studentas, todėl šiame tyrime gilinamasi tik į D. Baumrind išskirtus auklėjimo stilius.

kui pačiam reguliuoti savo veiklą, vengia taikyti kontrolę ir neskatina atitikti išorės nustatytų standartų. Siekdami tikslų, tokie tėvai mėgina pasitelkti paaiškinimus ir manipuliacijas, o ne atvirą jėgą.

Autoritarinį (valdingąjį) stilių taikantys tėvai stengiasi formuoti, kontroliuoti ir vertinti vaiko elgesį bei nuostatas vadovaudamiesi iš anksto nustatytais, dažnai absoliučiais standartais. Jiems dorybė yra paklusnumas, jie taiko jėgą ir bausmes siekdami pažaboti vaiko valią tais atvejais, kai jo elgesys ar įsitikinimai prieštarauja tam, kas jiems atrodo teisinga. Pasak D. Baumrind (2013), autoritarinį auklėjimo stilių taikantys tėvai dažnai turi perdėtai didelių lūkesčių, kurie neatitinka vaiko galimybių.

Trečiąjį ir vienintelį tinkamą *autoritetingąjį* stilių taikantys tėvai stengiasi suteikti kryptį vaiko veiksams ir atsižvelgti į situaciją. Tokie tėvai vertina vaiko autonomiją, užsispyrimą ir kartu disciplinuoją konformizmą. Jie priima vaiko savybes, kartu nubrėžia elgesio ateityje gaires. Siekdami savo tikslų, tokie tėvai formuoja elgesį taikydami režimą ir pastiprinimą, o ne bausmes (Baumrind, 1971).

Esama tyrimų, kur nustatyta, kad asmenys, kurių tėvai juos auklėjo autoritetingu stiliu, labiau linkę save aktualizuoti, o valdingasis auklėjimo stilius su savęs aktualizavimu koreliuoja neigiamai (Dominguez, Carton, 1997). Gali būti, jog taip yra todėl, kad tinkamą stilių taikantys tėvai skatina vaiko savarankiškumą, leidžia jam jaustis vertinamam. Ir atvirkščiai, jeigu vaikas nuolat baudžiamas ir valdomas geležine ranka, jam save aktualizuoti sunku: pats A. Maslow'as pažymėjo autonomijos svarbą savęs aktualizavimui. Todėl tikėtina, kad leidžiantysis ir autoritarinis stiliai nėra palankūs asmens dvasiniam augimui: leidžiantysis – dėl savieigai paliekamos vaiko savireguliacijos, autoritarinis – dėl ribojamos vaiko valios. Palankiausias asmens dvasiniam augimui yra teigiamą savivertę ugdantis ir asmenybės dvasinę brandą skatinantis autoritetingasis auklėjimo stilius.

3. Prieraišumas, kaip galima taikomo auklėjimo stiliaus išdava

Akivaizdu, kad auklėjimo stiliai didele dalimi lemia vaiko santykių su tėvais kokybę, kurios svarbi išraiška ir determinantė yra vaiko *prieraišumo prie tėvų stilius*. Prieraišumo teorijos pradininkas psichiatras J. Bowlby (1973) *prieraišumą* apibrėžė kaip elgesio formą, kai asmuo pasiekia ir išlaiko artumą kitam, paprastai stipresniam ir / arba išmintingesniam juo besirūpinančiam asmeniui. J. Bowlby (1973) skyrė du esminius individo turimų vidinių modelių aspektus: (a) ar į asmenį, prie kurio prisirišama, žiūrima kaip į tokį, kuris apskritai reaguoja į prašymus padėti ir apginti; (b) ar į save patį žiūrima kaip į tą, kuriam kiekvienas, ypač jį globojantis žmogus, ateis į pagalbą (Ten pat). Pirmasis aspektas atskleidžia vaiko

susikurtą kitų žmonių įvaizdį, antrasis – vaiko savęs įvaizdį. Pagal šiuos įvaizdžius formuojasi prieraišumo stiliai, kuriuos aprašė raidos psichologė M. Ainsworth (Ainsworth ir kt., 1978)². Jos teigimu, anksti vaikystėje artimų žmonių ir savivaizdžių pagrindu susiformuoja arba saugiojo, arba nesaugiojo (nerimastingojo, kitaip ambivalentiškojo, ir vengiančiojo) prieraišumo prie tėvų stiliai.

Saugusis (angl. *secure*) stilius susiformuoja tada, kai mama nuolat reaguoja į vaiko poreikius ir jis žino, kad visada gali ja pasikliauti. Nesaugusis vengimo (angl. *avoidant*) stilius gali formotis tada, kai mama atstumia vaiką jam bandant užmegzti su ja ryšį, ir vaikas jaučia, kad negali mama pasikliauti. Trečiąjį stilių, kurį autorė pavadino ambivalentiškuoju (angl. *ambivalent*), lemia nenuoseklus mamos elgesys ir nenuspėjamos reakcijos į vaiko poreikius, todėl vaikas ima nepasitikėti mama.

Susiformuotas prieraišumo stilius bus svarbus ir suaugystėje, nes jis lems visus kitus santykius (Ainsworth, 1989; Bowlby, 1982). Tai aprėpia psichologės K. Bartholomew (1990) J. Bowlby teorijos pagrindu sukurtas keturių prieraišumo stilių suaugystėje (tik vienas iš jų yra saugusis) modelis. Remiantis šiuo modeliu, jeigu asmuo į save žiūri kaip į vertą meilės, o į kitus – kaip į jautrius ir priimančius, jam būdingas *saugiojo* prieraišumo stilius ir jis gerai jausis artimuose santykiuose bei mokės juos užmegzti. Jeigu asmuo į save žiūri kaip į nevertą meilės ir nemylimą, o į kitus – palankiai, jis bandys priimti save visų pirma patirdamas kitų žmonių priėmimą, todėl ilgėsis artumo, bet kartu nuolat nerims dėl to, kad gali būti paliktas, bus labai budrus ir pavydus. Tai K. Bartholomew įvardija kaip *nerimastingąjį* prieraišumą (angl. *preoccupied*), jo atitikmuo M. Ainsworth teorijoje yra ambivalentiškas stilius. Trečiasis *baimingasis vengiantysis* (angl. *fearful-avoidant*) stilius būdingas žmogui, kuris į save žiūri kaip į nevertą meilės, o ir kiti jam atrodo nepatikimi, iš jų jis laukia atstūmimo, todėl bijo ir ginasi vengdamas artumo, bet kartu yra priklausomas nuo to, kokį pasitvirtinimą gauna iš išorės. Galiausiai žmogus, kuriam artimiausias ketvirtasis *atstumiantysis vengiantysis* (angl. *dismissive-avoidant*) stilius, į save žiūri teigiamai – kaip į vertą meilės, bet į kitus – ne, todėl ginasi nuo nusivylimo vengdamas artimų santykių ir išlaikydamas nepažeidžiamumo pojūtį. Paskutiniai du stiliai atitinka M. Ainsworth teorijos vengiantįjį stilių.

Remiantis užsienio šalyse atliktų tyrimų rezultatais (žr. Otway, Carnelley, 2013; Frielingsdorf, 2003) galima kelti prielaidą, kad saugusis prieraišumas teigiamai susijęs su savęs aktualizavimu, transcendavimu ir gyvenimo prasmės išgryninimu,

² M. Ainsworth teorija remiasi išvalgomis iš eksperimento, kurio metu ji stebėjo vienerių metų vaikus jiems nepažįstamoje situacijoje. Eksperimentas, kuriame dalyvavo 56 vaikai, vyko laboratorijoje, kur trikampiu buvo sustatytos kėdės vaikui, jo mamai ir vaikui nepažįstamai moteriai. Šalia vaikui skirtos kėdės buvo daug žaislų, kad būtų galima stebėti, kiek jis norės tyrinėti aplinką mamai išėjus iš patalpos. Mama turėjo dukart išeiti trims minutėms ir grįžti pas vaiką, tik pirmą kartą jis būdavo paliekamas patalpoje su nepažįstama moterimi, antrą kartą – visiškai vienas, žiūrėta, kaip jis reaguos į mamos išėjimus ir sugrįžimus.

nes aukštesnės jėgos samprata didele dalimi yra tėvams jaučiamų jausmų projekcija.

4. Laisvės ir kontrolės šeimoje sintezės svarba auklėjimo sėkmei

Kontrolės šeimoje reiškinių esmę atskleidžia dvi jį sudarančios dimensijos – tėvų elgesio ir psichologinė kontrolė. Psichologo B. Barber'io teigimu, elgesio kontrolė yra teigiama kontrolės forma ir reiškia tėvų pastangas „kontroliuoti ar suvaldyti vaiko elgesį“ (Barber, 1996, p. 3296). Esama tyrimų, kur nustatyta, kad elgesio kontrolės, arba reiklumo, nebuvimas gali lemti vadinamąjį „altruizmo paradoksą“, kurio esmė ta, kad pasiaukojantys, besąlygiškai savo atžala besirūpinantys, viską leidžiantys ir nieko nereikalaujantys gimdytojai užaugina nesavarankišką, nedėkingą, nei savimi, nei kitais nemokantį pasirūpinti egoistą. Tokiu atveju, kaip rašo Č. Kalenda, „vienų pasiaukojimas virsta kitų egoizmu“ (Kalenda, 1996, p. 18).

Psichologinė kontrolė, kaip ją aprašo B. Barber'is, reiškia tėvų pastangas „kisti į vaiko psichologinį ir emocinį vystymąsi (mąstymo procesus, saviraišką, emocijas, tėvams jaučiamą prierašumą)“ (Barber, 1996, p. 3296). Remiantis jo sukurtu modeliu, psichologinę kontrolę sudaro šeši komponentai: verbalinės išraiškos slopinimas, jausmų menkinimas, puolimas, kaltės sukėlimas, meilės seikėjimas ir neprognozuojamas emocinis elgesys. Nors kai kurios tėvų psichologinės kontrolės formos gali būti teigiamos (pvz., aiškinimas vaikui siekiant padidinti jo sąmoningumą ir jautresnį reagavimą į pasekmes), dažniausia ši auklėjimo dimensija apibrėžiama kaip neigiama kontrolės forma, kuriai būdinga dar ir tai, kad tėvai prieš vaiką naudoja prievartą, pasyvią agresiją, būna jam priešiški ir sukuria tokią aplinką, kurioje jis priimamas tiek, kiek paklūsta tėvų norams (žr. Silk ir kt., 2003).

Iš viso to išplaukia, kad psichologinė kontrolė gali slopinti, o elgesio kontrolė – skatinti dvasinę asmenybės brandą. Taip yra todėl, kad elgesio kontrole asmenybė tarsi įstatoma į tinkamas raidos vėžes, o psichologinė kontrolė riboja asmens dvasinį tobulėjimą mokydama netikėti meilės ir gyvenimo vertumo besąlygiškumu. Šias ir anksčiau pateiktas prielaidas siekiama patvirtinti arba paneigti toliau pristatomu tyrimu.

5. Tyrimo metodika

Tyrimo dalyviai

Tyrimas buvo atliekamas su studentais, studijuojančiais penkiose Lietuvos aukštosiose mokyklose: Kauno technologijos universitete, Klaipėdos universitete,

Vilniaus dailės akademijoje, Vytauto Didžiojo universitete ir Vilniaus universitete. Imtį sudarė 514 studentų iš 74 visų mokslo sričių skirtingų pakopų studijų programų (žr. 1 lentelę), 159 (30,9 proc.) vaikinai ir 355 (69,1 proc.) merginos, studentų amžius siekė nuo 18 iki 57 m., amžiaus vidurkis – 21 m. (st. nuokr. – 2,9). Dalyviai atrinkti taikant tikslinės atrankos metodą.

1 lentelė. Tyrime dalyvavusių studentų skaičiai pagal mokslo sritis ir studijų programas

Mokslo sritis	Studentų skaičius	Studijų pakopa	Studentų skaičius
Biomedicinos mokslai	138	Bakalauro studijos	264
Fiziniai mokslai	55	Vientisosios studijos	93
Humanitariniai mokslai	145	Magistrantūra	108
Socialiniai mokslai	135	Doktorantūra	43
Technologijos mokslai	41	Laipsnio nesuteikiančios studijos	6

Tyrimo instrumentai

Dvasingumas. Dvasingumas matuotas, remiantis Humanistinio dvasingumo modelio pagrindu sukurtu Humanistinio dvasingumo aprašu (Kontrimienė, 2018). Aprašą sudaro trys skalės ir 40 teiginių, 16 iš jų vertinami priešinga kryptimi. 23 teiginiai matuoja savęs aktualizavimą (pvz.: „Tikiu, kad manęs nepalaužtų net ir didžiausi gyvenimo smūgiai“); 9 teiginiai matuoja transcendavimą (pvz.: „Dažnai pasineriu į gilią refleksijos būseną, medituoju ir/ar meldžiuosi“) ir 8 matuoja gyvenimo prasmės (iš)gryninimą (pvz.: „Tikėjimas man padeda išvelgti prasmingus ryšius tarp įvykių, kurie nėra tiesiogiai susiję“). Teiginiai vertinami pagal Likert'o skalę nuo 1 (*visiškai nesutinku*) iki 7 (*visiškai sutinku*).

Auklėjimo šeimoje patirtys. Auklėjimo šeimoje patirtims atskleisti tyrime naudoti trys instrumentai:

Tėvų autoritetingumo klausimynas (angl. *Parental Authority Questionnaire – PAQ*) (Buri, 1991). Klausimynas sudarytas D. Baumrind teorijos pagrindu ir matuoja vaikystėje bei paauglystėje patirtus autoritetingąjį, autoritarinį (valdingąjį) ir leidžiantįjį auklėjimo stilius. PAQ sudaro 30 teiginių, po 10 kiekvienam auklėjimo stiliui, pvz.: „Augdama(s) žinojau, ko tėvai tikisi iš manęs šeimoje, bet kartu galėdavau laisvai aptarti su tėvais jų lūkesčius, jeigu jausdavau, kad jie nepagrįsti“ (autoritetingasis stilius); „Kaskart, kai tėvai liepdavo man ką nors padaryti, jie tikėdavosi, kad tai padarysiu nieko neklausinėdama(s)“ (valdingasis stilius); „Man augant mano tėvams neatrodė, kad aš turiu paklusti elgesio taisyklėms tik todėl, kad jas nustatė kažkas viršesnis“ (leidžiantysis stilius). Teiginiai vertinami pagal Likert'o skalę nuo 1 (*visiškai nesutinku*) iki 5 (*visiškai sutinku*). Aukščiau-

sias vienos ar kitos skalės įvertis žymi ta skale matuojamo auklėjimo stiliaus dominavimą³.

Elgesio kontrolės skalė (angl. *Behavioral Control Scale*) (Barber ir kt., 2005). Tyrime naudoti penki B. Barber'io sukurti teiginiai, matuojantys, kiek tėvai žino apie tai, kuo gyvena jų vaikas, ir kiek jie stebi jo veiklą. Dalyviai pildė atskirai motinos ir tėvo formas ir turėjo atsakyti, kiek jų tėvai žinodavo apie tai, kur jie būdavo vakarais, kam leisdavo savo pinigus, su kuo draugaudavo ir kt. Teiginiai vertinti nuo 1 (*nežinodavo*) iki 3 (*gerai žinodavo*).

Psichologinės kontrolės skalė – jaunimo savistata (angl. *Psychological Control Scale – YSR*) (Barber, 1996). Skalę sudaro dvi atskiros motinos ir tėvo formos, kurias sudaro po 16 vienetų penkias psichologinės kontrolės dimensijas matuojančių teiginių: verbalinės išraiškos slopinimas (pvz.: „Kai noriu ką nors pasakyti, ji pakeičia temą“); jausmų menkinimas (pvz.: „Nuolat bando paveikti mano jausmus ar mintis“); puolimas (pvz.: „Kaltina mane dėl kitų mūsų šeimos narių problemų“); kaltės sukėlimas (pvz.: „Vis kartoja, ką yra dėl manęs padariusi“); meilės seikėjimas (pvz.: „Kai ją nuviliu, vengia į mane žiūrėti“); neprognozuojamas emocinis elgesys (pvz.: „Tai rodo man šilumą, tai kritikuoja“). Teiginiai vertinami pagal trijų balų Likert'o skalę nuo 1 (*nepanašu į ją (ji)*) iki 3 (*labai panašu į ją (ji)*).

Prieraišumas. Siekiant atskleisti, kaip dvasingumą prognozuoja prieraišumo prie tėvų, o suaugystėje – ir prie kitų žmonių, stiliai, tyrime taikyti du prieraišumo matai:

Prieraišumo prie tėvų ir bendraamžių aprašas (angl. *Inventory of Parent and Peer Attachment – IPPA*) (Armsden, Greenberg, 1987). IPPA matuojami afektiniai ir kognityviniai jaunuolių santykių su tėvais ir artimais draugais aspektai. Aprašą sudaro 25 teiginiai apie motiną, 25 teiginiai apie tėvą ir 25 teiginiai apie draugą, teiginiai vertinami pagal penkių balų skalę. Išskiriami trys platūs matai: abipusio pasitikėjimo lygmuo (pvz.: „Jaučiu, kad mano tėčiui puikiai sekasi būti tėčiu“); bendravimo kokybė (pvz.: „Kai man reikia išsipasakoti, kad palengvėtų, galiu kreiptis į mamą“); pykčio ir susvetimėjimo laipsnis (pvz.: „Pykstu ant tėčio“). Remiantis gautais įverčiais, išskiriami saugusis, ambivalentiškas (nerimastingasis) ir vengiantysis prieraišumo stiliai⁴.

³ Nors PAQ gali būti naudojamas atskirai vertinant tėvo ir motinos taikytus auklėjimo stilius, šiame tyrime dalyviai turėjo įvertinti abiejų tėvų taikytą auklėjimą, tarsi išvesdami bendrą patirties dedamąją, nes kitaip kiekvienu atveju turėtų būti atsižvelgiama ir į tai, kurio iš tėvų įtaka buvo stipresnė, o tai būtų sunku išmatuoti. Toks sprendimas grindžiamas ir B. Soenens'o su kolegomis (2005) atliktu tyrimu, kuriuo nustatyta, kad paauglių pateikiami motinų ir tėvų auklėjimo stilių vertinimai gali būti sudėti į bendrą įvertį, nes dažnai jie reikšmingai nesiskiria.

⁴ Tyrime naudotos tik motinos ir tėvo formos. Įverčiai skirstomi į žemą (1), vidutinį (2) ir aukštą (3) trečdalius: saugusis prieraišumo stilius nustatomas, jei Susvetimėjimo įvertis nėra aukštas, o Pasitikėjimo ir / arba Bendravimo įvertis – aukštas (t. y. 3), o kitas – vidutinis (t. y. 2). Šis stilius nustatomas ir tada, kai ir Pasitikėjimo, ir Bendravimo įverčiai yra aukšti, o Susvetimėjimo įvertis – žemas. Ambivalentiškas stilius nustatomas, jeigu Pasitikėjimo ir Bendravimo įverčiai

Santykių klausimynas (angl. *The Relationships Questionnaire – RQ*) (Bartholomew, Horowitz, 1991). Klausimyną sudaro keturios trumpos pastraipos, kuriomis apibūdinami keturi galimi prieraišumo prie artimų žmonių suaugystėje modeliai, atitinkantys saugųjį, nerimastingąjį, baimingąjį vengiantįjį ir atstumiantįjį vengiantįjį stilius. Stiliai vertinti pagal skalę nuo 1 (*man visiškai nebūdinga*) iki 7 (*man labai būdinga*), dalyvių prašyta nepateikti vienodų vertinimų. Pavyzdžiui, nerimastingąjį stilių nusako tokia pastraipa: „Negerai jaučiuosi, kai reikia suartėti su kitais žmonėmis. Noriu artimų santykių, bet man sunku visiškai pasitikėti kitais arba tapti nuo jų priklausomam(-ai). Bijau, kad, jei leisiu sau per daug su jais suartėti, liksiu įskaudinta(s).“

Dera pridurti, kad visų šiame tyrime naudotų instrumentų autoriai leidžia naudoti instrumentus tyrimų tikslais be atskiros sutikimo. Instrumentus iš anglų į lietuvių kalbą išvertė tyrimo autorė, profesionali vertėja, kitas profesionalus vertėjas atliko visų teiginių grįžtamuosius vertimus į anglų kalbą, o nepriklausomas ekspertas įvertino, kiek atversti teiginiai sutampa su originaliais. Statistiniam tyrimo duomenų apdorojimui naudotas programinis paketas *SPSS 21.0*. Rezultatai įvertinti kaip statistiškai reikšmingi, kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$.

6. Tyrimo rezultatai

Pirmajame analizės etape, remiantis šio tyrimo imties duomenimis, apskaičiuoti visų, išskyrus vieną, tyrime naudotų instrumentų teiginių vidinio suderintumo (Cronbach'o α) koeficientai⁵. Visų koeficientų reikšmės pakankamai aukštos (viršija 0,7 reikšmę), todėl galima teigti, kad tyrimo duomenys patikimi.

Skirtumai pagal lytį. Taikant Stjudent'o t ir Mann-Whitney U kriterijus siekta išsiaiškinti, ar vaikinai ir merginos skiriasi pagal ranginių kintamųjų – humanistinio dvasingumo, auklėjimo stilių, psichologinės ir elgesio kontrolės bei prieraišumą prie tėvų lemiančių dimensijų (susvetimėjimo, bendravimo su tėvais ir pasitikėjimo jais) įverčius. Atlikus analizę nustatyta (žr. 2 lentelę), kad šio tyrimo dalyviai statistiškai reikšmingai skiriasi pagal svarbiausią kintamąjį – bendrą Humanistinį dvasingumą ($p = 0,001$): merginos surinko gerokai aukštesnius HDA įverčius nei vaikinai (159 vs 147, $p = 0,001$). Merginos surinko ir statistiškai reikšmingai aukštesnius transcendavimo (30,1 vs 25,5, $p = 0,001$) bei gyvenimo prasmės (iš)gryninimo (33,2 vs 26,6, $p = 0,000$) įverčius. Reikšmingai vaikinai nuo merginų nesiskyrė tik pagal HDA Savęs aktualizavimo skalės įverčių vidurkius (94,6 vs 94,8, $p = 0,911$).

yra vidutiniai, o Susvetimėjimo nėra žemas. Vengiantysis stilius – jeigu ir Pasitikėjimo, ir Bendravimo įverčiai žemi, o Susvetimėjimo – vidutinis arba aukštas.

⁵ Santykių klausimynui (Bartholomew, Horowitz, 1991) Cronbach'o α koeficientai neskaičiuoti, nes kiekvienas klausimyno matuojamas prieraišumo suaugystėje stilius apibūdinamas tik viena pastraipa.

Be to, Mann-Whitney U testu tikrinta, ar vaikinai ir merginos skiriasi pagal patirtus auklėjimo stilius, kuriuos matuoja trys PAQ auklėjimo stilių skalės. Palyginus skalių įverčių vidurkius paaiškėjo (žr. 2 lentelę), kad merginos dažniau auklėtos autoritetinguoju stiliumi (32,8 vs 30,8) ir kiek rečiau – valdinguoju stiliumi (26 vs 27,5), tačiau šie skirtumai statistiškai nereikšmingi ($p = 0,053$ ir $p = 0,092$). Vaikinai ir merginos skiriasi tik pagal patirtą leidžiantįjį auklėjimo stilių: merginos statistiškai reikšmingai dažniau nurodė, kad auklėtos šiuo stiliumi (28,3 vs 26,5, $p = 0,033$).

Analizuojant skirtumus tarp vaikinių ir merginų pagal tėvų taikytas psichologinę ir elgesio kontrolę bei prierašumą prie tėvų lemiančias dimensijas (pasitikėjimą tėvais, bendravimą ir susvetimėjimą) išryškėjo tik du statistiškai reikšmingi skirtumai: mamos šiek tiek stipriau kontroliuoja merginų elgesį (12,8 vs 12,3, $p = 0,022$) ir merginoms būdingas aukštesnis bendravimo su mamomis kokybės lygmuo (31,3 vs 29,6, $p = 0,036$).

2 lentelė. Studentų (vaikinių ir merginų) įverčių vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir vidurkių skirtumų reikšmingumo lygmuo

Humanistinis dvasingumas	Visa imtis		Vaikinai		Merginos		<i>p</i>
	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	
HDA	156	30,1	147	28	159	30,2	0,001
HDA Savęs aktualizavimas	94,8	14,9	94,6	13,9	94,8	15,1	0,911
HDA Transcendavimas	29,5	12,2	25,5	11,1	30,1	12,3	0,001
HDA Gyvenimo prasmės (iš)gryninimas	31,6	9,3	26,6	9,9	33,2	8,8	0,000
Tėvų auklėjimo stiliai	Visa imtis		Vaikinai		Merginos		<i>p</i>
	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	
Autoritetingasis	32,2	8,3	30,8	8	32,8	8,3	0,053
Valdingasis	26,6	7,9	27,5	7,9	26	7,9	0,092
Leidžiantysis	27,7	6,7	26,5	6,3	28,3	6,8	0,033
Tėvų kontrolė	Visa imtis		Vaikinai		Merginos		<i>p</i>
	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	
Motinos psichologinė kontrolė	23,2	7,4	23,7	7,8	23,1	7,4	0,524
Tėvo psichologinė kontrolė	19,9	8,5	20	9,8	19,8	8,2	0,988

HUMANISTINIO DVASINGUMO RYŠYS SU AUKLĖJIMO ŠEIMOJE PATIRTIMIS

Humanistinis dvasingumas	Visa imtis		Vaikiniai		Merginos		<i>p</i>
	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	
Motinos elgesio kontrolė	12,6	2,4	12,3	2,3	12,8	2,4	0,022
Tėvo elgesio kontrolė	9,4	4	9	4	9,6	4	0,108
Prieraišumas prie tėvų	Visa imtis		Vaikiniai		Merginos		
	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	Vid.	St. n.	<i>p</i>
Susvetimėjimas su motina	15	5,7	15,1	4,8	14,9	5,9	0,760
Susvetimėjimas su tėvu	15,1	7,1	15,3	6,7	15,2	7,3	0,874
Bendravimas su motina	31	9,5	29,6	7,9	31,3	9,8	0,036
Bendravimas su tėvu	23,1	9,7	23,4	9,3	23	9,8	0,687
Pasitikėjimas motina	39,6	9,9	39,5	8,3	39,6	10,2	0,274
Pasitikėjimas tėvu	30,1	11,9	29,3	11,5	30,6	12	0,077

Šiame analizės etape taikant chi kvadrato homogeniškumo kriterijų dar tikrinta, ar lytis lemia prieraišumo prie tėvų ir suaugystėje stilius. Mūsų rezultatai atskleidė, kad nei prieraišumo prie tėvų, nei prieraišumo suaugystėje stiliai nuo lyties nepriklauso: mūsų imties merginos ir vaikinai nesiskiria nei pagal prieraišumo prie motinos ($\chi^2 = 0,381$, $df = 2$, $p = 0,827$), nei pagal prieraišumo prie tėvo ($\chi^2 = 1,306$, $df = 2$, $p = 0,520$), nei pagal prieraišumo suaugystėje ($\chi^2 = 6,183$, $df = 3$, $p = 0,103$) stilius. Įdomu tai, kad ir vaikinams, ir merginoms labiausiai būdingas prieraišumas prie motinos yra saugusis (68 ir 71 proc.), prie tėvo – ambivalentiškas (61 ir 54 proc.), o suaugystėje vaikinams (31 proc.) – nerimastingasis, merginoms – saugusis (32 proc.).

Humanistinio dvasingumo ir auklėjimo šeimoje patirčių sąsajos. Paskesniame analizės etape skaičiuotos koreliacijos (žr. 3 lentelę) tarp visų tyrime nagrinėjamų kintamųjų⁶. Akivaizdu, kad mūsų tyrime svarbiausi yra ryšiai tarp dvasingumo dimensijų, kaip jos konceptualizuojamos mūsų modelyje, ir trijų auklėjimo stilių, kaip jie konceptualizuojami D. Baumrind teorijoje, todėl detaliau aptarsime tik juos.

Remiantis mūsų tyrimo rezultatais galima teigti, kad ir merginų, ir vaikinų autoritetingasis auklėjimas reikšmingai koreliuoja su bendru humanistiniu dvasingumu (merginoms $r = 0,142$, $p < 0,05$; vaikinams $r = 0,365$, $p < 0,01$), nors vaikinams šis ryšys stipresnis; be to, su autoritetingojo auklėjimo stiliumi teigiamai susijęs ir merginų, ir vaikinų transcendavimo lygmuo ($r = 0,119$, $p < 0,05$; $r = 0,226$, $p < 0,01$), o vaikinų autoritetingasis auklėjimas susijęs dar ir su jų gyvenimo pras-

⁶ Kadangi vaikinai ir merginos reikšmingai skiriasi pagal HDA įverčius, koreliacijos jiems skaičiuotos atskirai.

3 lentelė. Studentų dvasingumo ir auklėjimo šeimoje patirčių sąsajos

	HDA	HDA SA	HDA Tr	HDA GPI	PAQ Autoritet.	PAQ Vald.	PAQ Leidž.	Psich. kontr. (mot.)	Psich. kontr. (tėv.)	Elg. kontr. (mot.)	Elg. kontr. (tėv.)	Prier. prie mot.	Prier. prie tėv.	Prier. suaug.
HDA	-	0,8**	0,84**	0,84**	0,14*	-0,13*	0,1	-0,02	-0,02	0,06	0,06	0,11*	0,12*	0,15**
HDA SA	0,72**	-	0,41**	0,46**	0,1	-0,2**	0,17**	-0,13*	-0,07	0,05	0,07	0,14**	0,14*	0,17**
HDA Tr	0,77**	0,25**	-	0,78**	0,12*	-0,05	0,04	0,06	-0,04	0,03	0,05	0,06	0,1	0,06
HDA GPI	0,8**	0,31**	0,72**	-	0,06	-0,03	-0,03	0,08	0,04	0,04	0,02	0,01	0,05	0,1
PAQ Autoritetingas	0,37**	0,36**	0,23**	0,22**	-	-0,3**	0,37**	-0,32**	-0,16**	0,33**	0,30**	0,52**	0,39**	0,06
PAQ Valdingas	-0,17*	-0,22**	0,05	-0,10	-0,24**	-	-0,59**	0,48**	0,32**	-0,15**	-0,10	-0,4**	-0,27**	0,04
PAQ Leidžiantysis	0,23**	0,24**	0,10	0,17*	0,47**	-0,5**	-	-0,38**	-0,24**	0,09	0,1	0,37**	0,34**	0,11*
Psich. kontr. (m)	-0,12	-0,15*	-0,02	-0,06	-0,29**	0,4**	-0,3**	-	0,24**	-0,21**	-0,19**	-0,6**	-0,24**	0,13*
Psich. kontr. (t)	-0,21**	-0,19**	-0,11	-0,15*	-0,31**	0,31**	-0,26**	0,31**	-	-0,07	0,04	-0,12*	-0,41**	0,02
Elgesio kontr. (m)	0,11	0,11	0,11	0,06	0,17*	0,01	0,19**	0,0	0,06	-	0,5**	0,37**	-0,23**	0,06
Elgesio kontr. (t)	0,25**	0,19**	0,14*	0,16*	0,29**	-0,14	0,07	-0,18**	-0,02	0,37**	-	0,23**	-0,55**	0,08
Prierašumas prie motinos	0,36**	0,29**	0,28**	0,3**	0,49**	-0,3**	0,32**	-0,47**	-0,42**	0,18*	0,2**	-	0,24**	0,1
Prierašumas prie tėvo	0,28**	0,21**	0,12	0,29**	0,43**	-0,2**	0,13	-0,35**	-0,56**	0,02	0,41**	0,35**	-	0,09
Prierašumas suaugystėje	0,18**	0,09	0,05	0,26**	0,01	-0,06	0,08	-0,19**	0,03	-0,05	-0,01	0,21**	0,14*	-

Pastaba. Virš įstrižainės pateikiami merginų, po įstrižaine – vaikinių rezultatų.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

HUMANISTINIO DVASINGUMO RYŠYS SU AUKLĖJIMO ŠEIMOJE PATIRTIMIS

mės (iš)gryninimu ($r = 0,220, p < 0,01$) bei savęs aktualizavimu ($r = 0,363, p < 0,01$).

Rezultatai atskleidė ir tai, kad valdingasis auklėjimas neigiamai koreliuoja su merginų ir vaikinų bendru dvasingumu, nors vaikinų atveju šis ryšys kiek stipresnis (merginų $r = -0,133, p < 0,05$; vaikinų $r = -0,167, p < 0,05$). Visai tyrimo imčiai nustatytas dar stipresnis neigiamas ryšys tarp valdingojo auklėjimo ir savęs aktualizavimo (merginų $r = -0,202, p < 0,01$; vaikinų $r = -0,218, p < 0,01$).

Galiausiai leidžiantysis auklėjimo stilius merginoms nėra reikšmingai susijęs su bendru dvasingumu, o vaikinams ši sąsaja labai reikšminga ir teigiama ($r = 0,230, p < 0,01$). Be to, vaikinams šis stilius reikšmingai koreliuoja su dviem dvasingumo dimensijomis – savęs aktualizavimu ($r = 0,244, p < 0,01$) ir kiek silpniau – su gyvenimo prasmės (iš)gryninimu ($r = 0,172, p < 0,05$), merginoms – tik su savęs aktualizavimu ($r = 0,165, p < 0,01$).

Humanistinio dvasingumo prognozavimas. Tolesniame rezultatų analizės etape siekta atskleisti, kaip tyrimui svarbūs kintamieji prognozuoja dvasingumo lygmenis. Tuo tikslu atlikta hierarchinės tiesinės regresijos analizė visai tyrimo imčiai, kurios metu sudaryti trys dvasingumo prognozavimo pagal paskirus nepriklausomuosius kintamuosius modeliai (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Humanistinį dvasingumą prognozuojantys veiksniai

Hierarchinės regresijos modeliai	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
I modelis					
Lytis	11,16	3,64	0,142	3,07	0,00
Amžius	0,86	0,37	0,112	2,34	0,02
Autoritetingasis auklėjimo stilius	0,41	0,19	0,135	2,56	0,01
Valdingasis auklėjimo stilius	-0,17	0,22	-0,04	-0,76	0,45
Leidžiantysis auklėjimo stilius	0,24	0,27	0,05	0,89	0,37
$R^2 = 0,05, F(5, 443) = 5,546, p = 0,00$					
II modelis	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Lytis	10,88	3,65	0,139	2,98	0,00
Amžius	0,89	0,37	0,116	2,27	0,02
Autoritetingasis auklėjimo stilius	0,47	0,21	0,128	2,40	0,02
Valdingasis auklėjimo stilius	-0,21	0,24	-0,06	-0,87	0,39
Leidžiantysis auklėjimo stilius	0,23	0,27	0,05	0,84	0,4
Psichologinė kontrolė (mot.)	0,23	0,22	0,06	1,05	0,3
Psichologinė kontrolė (tėv.)	-0,07	0,19	-0,02	-0,35	0,73
Elgesio kontrolė (mot.)	0,34	0,64	0,03	0,53	0,59
Elgesio kontrolė (tėv.)	0,29	0,41	0,04	0,71	0,48
$R^2 = 0,06, F(9, 439) = 3,32, p = 0,00$					
III modelis	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>

Hierarchinės regresijos modeliai	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Lytis	10,56	3,88	0,135	2,72	0,007
Amžius	1,15	0,41	0,144	2,84	0,005
Autoritetingasis auklėjimo stilius	0,17	0,24	0,05	0,71	0,48
Valdingasis auklėjimo stilius	-0,11	0,25	-0,03	-0,45	0,65
Leidžiantysis auklėjimo stilius	0,25	0,29	0,06	0,87	0,38
Psichologinė kontrolė (mot.)	0,41	0,28	0,1	1,49	0,14
Psichologinė kontrolė (tėv.)	-0,005	0,26	-0,001	-0,02	0,98
Elgesio kontrolė (mot.)	-0,22	0,82	-0,02	-0,27	0,79
Elgesio kontrolė (tėv.)	0,28	0,67	0,03	0,42	0,67
Prierašumas prie motinos	6,05	3,22	0,12	1,88	0,06
Prierašumas prie tėvo	2,51	3,25	0,05	0,78	0,44
Prierašumas suaugystėje	3,45	1,42	0,121	2,43	0,015
$R^2 = 0,09$, $F(12, 391) = 3,08$, $p = 0,00$					

Pirmajame modelyje į regresijos lygtį įtraukti penki nepriklausomieji kintamieji: lytis, amžius ir trys auklėjimo vaikystėje stiliai. Rezultatai atskleidė, kad, nors šis modelis statistiškai labai reikšmingas, jis paaiškina visai nedidelę dvasingumo kintamojo dispersijos dalį ($R^2 = 0,05$, $F(5, 443) = 5,546$, $p = 0,00$) ir pagal jį reikšmingai teigiamai humanistinio dvasingumo raišką prognozuoja tik lytis ($\beta = 0,142$, $t = 3,07$, $p = 0,00$), amžius ($\beta = 0,112$, $t = 2,34$, $p = 0,02$) ir autoritetingasis auklėjimo stilius ($\beta = 0,135$, $t = 2,56$, $p = 0,01$). Valdingasis auklėjimas yra neigiamas, tačiau nereikšmingas dvasingumo prediktorius, o leidžiantysis auklėjimo stilius taip pat neleidžia reikšmingai prognozuoti dvasingumo lygmens, nors ši sąsaja teigiama.

Antrajame modelyje (žr. 4 lentelę) į regresijos lygtį įtraukti dar keturi kintamieji: motinos ir tėvo psichologinė bei motinos ir tėvo elgesio kontrolė. Rezultatai atskleidė, kad šis modelis taip pat statistiškai labai reikšmingas ir paaiškina šiek tiek didesnę dvasingumo kintamojo dispersijos dalį nei pirmasis ($R^2 = 0,06$, $F(9, 439) = 3,32$, $p = 0,00$). Šiame modelyje humanistinį dvasingumą reikšmingai prognozuoja tie patys kintamieji kaip ir pirmajame, šie prediktoriai yra lytis ($\beta = 0,139$, $t = 2,98$, $p = 0,00$), amžius ($\beta = 0,116$, $t = 2,27$, $p = 0,02$) ir autoritetingasis auklėjimas ($\beta = 0,128$, $t = 2,40$, $p = 0,02$). Tai reiškia, kad moteriška lytis, vyresnis amžius ir autoritetingas auklėjimas lemia didesnę dvasingumą.

Trečiajame hierarchinės regresijos modelyje (žr. 4 lentelę) į regresijos lygtį kartu su auklėjimo stilių ir tėvų kontrolės kintamaisiais įtraukti dar ir prierašumo prie motinos, tėvo bei prierašumo suaugystėje kintamieji. Paaiškėjo, kad, kai į lygtį įtraukiami visi mūsų tyrime analizuojami kintamieji, tik trys iš jų statistiškai reikšmingai prognozuoja humanistinio dvasingumo lygį, ir šis modelis paaiškina didžiausią dvasingumo kintamojo dispersijos dalį ($R^2 = 0,09$, $F(12, 391) = 3,08$,

$p = 0,00$). Dvasingumą prognozuojantys kintamieji yra lytis, amžius ir prierašumo suaugystėje stilius: moteriškos lyties, vyresnių ir suaugystėje saugiai prie artimųjų prisirišusių asmenų dvasingumas linkęs būti aukštesnis.

Visi kiti kintamieji, net ir autoritetingasis auklėjimas, santykinai tampa nereikšmingi. Svarbu tai, kad mūsų anksčiau atlikta koreliacinė analizė atskleidė, jog prierašumas suaugystėje nekoreliuoja su autoritetinguoju auklėjimu (merginų atveju $r = 0,06$, $p > 0,05$, vaikinių – $r = 0,01$, $p > 0,05$), todėl mūsų tyrimo rezultatai nepatvirtina prielaidos, kad saugusis prierašumas suaugystėje medijuoja sąsają tarp autoritetingojo auklėjimo ir dvasingumo: šis kintamasis prognozuoja dvasingumą nepaisant auklėjimo stiliaus.

Paaiškėjus, kad saugusis prierašumas suaugystėje yra svarbus dvasingumo prediktorius, atlikta atskira tiesinės regresijos analizė, kuri atskleidė, jog iš visų tyrime nagrinėtų kintamųjų saugųjį prierašumą suaugystėje prognozuoja tik saugusis prierašumas prie motinos ($\beta = 0,131$, $R^2 = 0,02$, $F(2,78) = 1,439$, $p < 0,01$). Tai leidžia teigti, kad saugusis prierašumas prie motinos lemia teigiamą asmens požiūrį į Kitą, o per tai – ir jo dvasingumą, ši įtaka reiškiasi per patirčių šeimoje suformuotą artimą santykį su mama.

Taigi pagrindinė iš mūsų tyrimo rezultatų išplaukianti išvada: nors svarbiausias mūsų tirtas auklėjimo šeimoje patirtis apimantis veiksnys – autoritetingasis auklėjimo šeimoje stilius – yra svarbus dvasingumo etiologijai, nes dviejuose iš trijų hierarchinės regresijos modelių toks auklėjimo stilius yra statistiškai reikšmingas teigiamas dvasingumo prediktorius, vis dėlto į regresijos modelį įtraukus visus tyrime analizuotus kintamuosius išryškėjo tai, kad dar svarbesni dvasingumo prediktoriai yra saugusis prierašumas suaugystėje, moteriška lytis ir amžius. Šie rezultatai nemaža dalimi patvirtina pagrindinę tyrimo hipotezę, kad *humanistinį dvasingumą, kurį sudaro sąvokos aktualizavimo, transcendavimo ir gyvenimo prasmės (iš) gryninimo dimensijos, lemia auklėjimo šeimoje veiksniai – autoritetingasis auklėjimo stilius, tėvų taikoma elgesio, bet ne psichologinė kontrolė, ir saugus prierašumas prie tėvų bei prie Kito suaugystėje*: mūsų tyrimas atskleidė, kad, nors autoritetingasis auklėjimas yra reikšmingas dvasingumo prediktorius, saugiojo prierašumo prie Kito suaugystėje įtaka didesnė; tėvų taikytos elgesio ir psichologinės kontrolės dimensijos nėra reikšmingi dvasingumo prediktoriai, o saugusis prierašumas prie motinos dvasingumą prognozuoja tik netiesiogiai, nes yra reikšmingas vieno svarbiausių dvasingumo etiologijos veiksnių – saugiojo prierašumo prie Kito suaugystėje, prediktorius. Tačiau kadangi visi trys tyrimo regresijos modeliai paaiškina tik nedidelę dvasingumo kintamojo dispersijos dalį, akivaizdu, kad šį sudėtingą asmenybės savumą lemia ir daug kitų į šį tyrimą bei regresijos lygtis neįtrauktų gyvenimiškos patirties veiksnių, kuriuos galbūt atskleis kiti tyrimai.

Diskusija

Dvasingumas – tai sudėtingas daugiamatis konstruktas, kurio turinio dėmenys gali būti skirtingai suprantami (žr. Hill ir kt., 2000; Kapuscinski, Masters, 2010). Kartu visada tai gilesnės savasties negu tik fizinis, emocinis ir mentalinis kūnas atradimas, kelias į teigiamą santykį su pasauliu, vidinę harmoniją, aukštesnę būties kokybę, o per tai – ir į laimės bei gyvenimo prasmės pajautą.

Atlikdami tyrimą gilinomės į tai, kaip humanistinis dvasingumas, taikant mūsų siūlomą modelį apimantis savęs aktualizavimą, transcendavimą ir gyvenimo prasmės (iš)gryninimą, priklauso nuo auklėjimo šeimoje patirčių. Tyrimo atskleistą neigiamą sąsają tarp *valdingo* auklėjimo ir dvasingumo tikriausiai galima paaiškinti tuo, kad tokį auklėjimo stilių taikantys tėvai dėl savo nenoro atsižvelgti į vaiko reikmes dažnai sukuria vaikui vidinį nepatogumą, o remiantis M. H. Pieper ir W. J. Pieper'io (2013) intrapsichinio humanizmo teorija, mažamečiai vaikai bet koki elgesį su jais pasąmoningai priima kaip tobulą globą ir vėliau siekia kuo daugiau patirti to, ką jau yra patyrę. Nepakankamą vidinės geros būsenos lygį jie pasąmoningai tapatina su vidine laime, nesuvokdami, kad tai yra iškreiptas jų vidinis optimizmas. Todėl suaugstėje tokie vaikai negali išsiveržti iš šios jų dvasių ribojančios būsenos ir jiems būna sunku siekti dvasinės brandos.

Remiantis intrapsichinio humanizmo teorija, galima aiškinti ir nereikšmingą trečiojo – *leidžiančiojo* auklėjimo stiliaus sąsają su bendru dvasingumu: panašu, kad šį stilių taikantys tėvai instinktyviai siekia užtikrinti pozityvų savo vaiko nušiteikimą jų atžvilgiu, stengdamiesi numaldyti savo pačių vidinį nelaimingumą. Dera pridurti, kad tokiems tėvams neretai tenka beveik visai atsisakyti savo, kaip motinos ar tėvo, vaidmens, kad nesukeltų savo vaikui pykčio, nes nustatinėti vaikui ribas jiems atrodo pernelyg rizikinga. Šiame modelyje vėlgi vaikui padaroma žala, jo poreikiai netinkamai tenkinami, nes tėvai nėra pakankamai brandūs ir nesugeba reguliuoti jo vystymosi.

Apskritai galima teigti, kad ir valdingiems, ir leidžiantiems tėvams, kuriems patiems būdingas vidinis nelaimingumas, džiaugsmingų santykių su vaikais perspektyva gali pasirodyti bauginanti, todėl tokių santykių jie pasąmoningai stengiasi išvengti. F. Cuzzocrea su kolegomis (2015) atliko tyrimą ir nustatė, kad disfunkciniai valdingasis ir leidžiantysis auklėjimo stiliai teigiamai koreliuoja su tėvų aleksitimija, kuri apibrėžiama kaip emocijų suvokimo, apdorojimo ir raiškos sutrikimas, kai negebama atpažinti ir apibūdinti savo bei kitų žmonių emocijų. Aleksitimiški valdingi tėvai dėl savo negebėjimo užmegzti abi puses tenkinančius santykius su vaiku dažnai pasitelkia dar ir psichologinę kontrolę, nes negebėdami tinkamai reaguoti į vaiko emocijas, jie sukuria emocinį atstumą, į kurį patys reaguoja kaip į santykiui su vaiku kylančią grėsmę, todėl psichologinės kontrolės taktikos šiems

tėvams tenka imtis tam, kad prisirištų vaiką fiziškai ir emociškai (Cuzzocrea ir kt., 2015).

Todėl iš visų auklėjimo stilių tinkamas yra tik *autoritetingasis*⁷. Mūsų tyrimo rezultatai atskleidė, kad tik jis teigiamai ir reikšmingai koreliuoja su dvasingumu ir paskiromis jo dimensijomis bei yra statistiškai reikšmingas teigiamas dvasingumo prediktorius. Galima teigti, kad asmens santykio su aukštesne jėga kokybė bus panaši į santykio su tėvais kokybę, nes augdamas žmogus internalizuoja jam svarbius santykius, kurie tampa jo vidiniais dariniais, o šie savo ruožtu yra išveikiami ir iš naujo išgyvenami išoriniuose santykiuose. Šiame kontekste tampa svarbu ne tiek individo susiformuotas jam svarbių žmonių ir aukštesnės jėgos įvaizdis, kiek internalizuotų santykių su jais matricos: jų prigimtis ne tik intrapsichinė, bet ir tarpasmeninė.

Mūsų tyrimo nustatytą *moteriškos lyties* svarbą, prognozuojant dvasingumą, patvirtina ir kitų tyrimų rezultatai (žr. Kirk ir kt., 1999). Gali būti, kad merginos surinko aukštesnius dvasingumo įverčius dėl didesnio jų organizmuose esančio hormono estrogeno kiekio, kuris lemia ne tik domėjimąsi kitais žmonėmis ir jautresnį bendravimą su jais, polinkį puoselėti artumą, bet ir gebėjimą suderinti priešybes, sutelkti dėmesį į platesnes sampratas, apibendrinti ir atlikti sintezę bei toleruoti dviprasmybes – visa tai tampa įmanu todėl, kad asmenys, iščiose labiau paveikti estrogeno, tarp smegenų pusrutulių turi daugiau jungčių (Baron-Cohen, 2003; Fisher, 2010).

Svarbu ir tai, kad estrogeno kiekis organizme teigiamai koreliuoja su neuromediatoriaus serotonino kiekiu: jei stinga estrogeno, sutrinka ir pastarojo gamyba, nes estrogenas stimuliuoja smegenyse serotonino receptorių (žr. Bope, Kellerman, 2016), o didesnis serotonino aktyvumas lemia polinkį į transcendavimą ir religingumą (Borg ir kt., 2003). Čia galima išvelgti sąsajas su save aktualizuojantiems žmonėms būdingomis savybėmis, visų pirma tuo, kad su serotonino aktyvumu susijęs polinkis į mistines patirtis, arba viršūnių išgyvenimus.

Tyrimas atskleidė ir tai, kad *amžius* reikšmingai lemia dvasingumą. Toks rezultatas patvirtina žmogaus psichologinę ir dvasinę brandą tiriančių mokslininkų įžvalgas: kai kurie jų neabejoja, kad visą gyvenimą trunkanti asmenybės branda yra normatyvus reiškinys, bent jau fiziškai sveikiems asmenims. G. Vaillant'o (1995) teigimu, su amžiumi didėja išmintis ir mažėja nebrandžių gynybos mechanizmų taikymas. E. Midlarsky ir E. Kahana (1994) teigia, kad su amžiumi žmonės tampa vis altruistiškesni ir labiau prosocialūs, o ir pats A. Maslow'as (1993, 2009) savo

⁷ Autoritetingi tėvai myli savo vaiką išmintingai ir taiko tai, ką M. H. Pieper ir W. J. Pieper'is (2013) vadina meilingu reguliavimu. Meilingą reguliavimą minėti autoriai apibūdina kaip santykį su vaiku, kuriuo tėvai padeda jam suvokti, kad vidinis laimės jausmas kyla iš meilės ir žinojimo, jog esi meilės vertas, mylimas, o ne siekiant patenkinti konkrečius poreikius (šis modelis būdingas valdingajam auklėjimui).

darbuose pagrindė prielaidą, kad asmenybė bręsta visą gyvenimą, tenkindama vis daugiau savo poreikių.

Šias tendencijas atskleidė ir kiti moksliniai tyrimai, pavyzdžiui, nustatyta, kad vyresnių nei 36 m. amžiaus žmonių motyvai ir poreikiai aukštesni nei jaunesnių žmonių (Reiss, Havercamp, 2005), be to, vyresni nei 36 m. amžiaus asmenys yra labiau save aktualizavę (Ivtzan ir kt., 2013). C. G. Jung'as (1933) rašė, kad jaunam žmogui pernelyg užsiimti savo asmenybe yra vos ne nuodėmė arba bent jau pavojinga, o senstančiajam daugiau dėmesio skirti savo savasčiai – pareiga ir būtinybė.

Dar vieną mūsų tyrimo radinį – tai, kad ir merginų, ir vaikinų *saugusis prierašumas suaugystėje* lemia jų dvasingumą, galima paaiškinti tuo, kad prierašumo fone tarsi surašomi tarpasmeninių santykių scenarijai, kurie lemia asmenines nuostatas ir pasaulio suvokimą. Prierašumo teorijos tyrimai atskleidžia, kad saugusis prierašumas sudaro pagrindą visų mūsų modelyje išskiriamų dvasingumo dedamųjų – savęs aktualizavimo, transcendavimo ir gyvenimo prasmės (iš)gryninimo – formavimuisi, nes toks prierašumas formuoja teigiamą savivaizdį ir Kito įvaizdį, didina pasitikėjimą Kitu bei norą užmegzti su Juo artimą santykį, taip pat smalsumą ir atvirumą patyrimui, gebėjimą peržengti save, išeiti iš savo „patogumo zonos“ (arba save transcenduoti) (žr. Shaver, Hazan, 1993).

Saugiojo prierašumo sąsajas su dvasingumu patvirtina ir kitų tyrimų rezultatai (žr. Hiebler-Ragger ir kt., 2016). Jas galima paaiškinti sudėtingu reakcijų į aplinkinį pasaulį mechanizmu: asmenys, kuriems būdingas saugusis prierašumas suaugystėje, geba susidoroti su neigiamomis patirtimis pasitelkę mentalines anksčiau patirtos rūpos reprezentacijas (tropus) (Mikulincer, Shaver, 2004), jų giliai išgyvenamas saugumas išlaisvina energiją, kurios reikia tam, kad būtų galima atsigręžti į kitus, pripažinti ne tik savo, bet ir kitų troškimus, poreikius bei siekti autonomijos, kartu ir susietumo (Flores, 2004).

Tuo metu vengiančiojo tipo prierašumas dažnai lemia neigiamą požiūrį į Kitą ir polinkį vengti artumo bei susietumo, o iš nerimastingo prierašumo kyla neigiamas požiūris į save ir polinkis nerimauti dėl to, kad būsi paliktas ateityje. Kita vertus, asmenys, kuriems nebūdingas vengiančiojo tipo prierašumas, susiformuoja teigiamą požiūrį į Kitą, dėl to jų elgesio su Kitu modelis taip pat teigiamas – jiems nuoširdžiai rūpi Kito gerovė. Tokią prielaidą pagrindžia J. Belsky'io (1997) evoliucinis saugaus prierašumo išdavų aiškinimas: jei kiti žmonės priimami kaip geranoriški ir patikimi, jie ima rūpėti ir kyla noras užtikrinti jų gerovę.

Apibendrinant mūsų tyrimo rezultatus galima teigti, kad asmenybės raidos trajektoriją didele dalimi lemiančios auklėjimo šeimoje patirtys gali tarnauti ir kaip dvasingumo etiologijos veiksniai, nes santykio su tėvais kokybė sukuria kontekstą, kuriame skatinami arba slopinami asmens dvasiniai siekiai ir vertybės. Žmogaus dvasinė raida dažnai vyksta pagal principą „kaip su tėvais, taip ir su Dievu“, taigi

asmens suformuota Dievo samprata gali būti tėvams jaučiamų jausmų projekcija. Tačiau teigti, kad auklėjimo šeimoje patirtys labiausiai lemia žmogaus dvasinio vystymosi trajektoriją būtų tolygu redukcionistinės *ad hoc* raidos hipotezės priėmimui, tai patvirtina mūsų sudaryti hierarchinės regresijos modeliai, pagal kuriuos tyrime analizuoti auklėjimo šeimoje patirtis atskleidžiantys kintamieji paaiškina tik nedidelę dvasingumo kintamojo dispersijos dalį.

Literatūra

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, Vol. 44, p. 709–716.
- Anthony, M. (2006). Putting Childrens' Spirituality in Perspective. In M. Anthony (ed.). *Perspectives on Children's Spiritual Formation: Four Views*. USA: Broadman & Holman Publishers, p. 1–44.
- Aramavičiūtė, V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Aramavičiūtė, V. (2010). Vyresniųjų mokinių dvasingumas globalizacijos iššūkių kontekste. *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, Nr. 33, p. 193–211.
- Armsden, G. C., Greenberg, M. T. (1987). The Inventory of Parent and Peer Attachment: Relationships to Well-Being in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 16, p. 427–454.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, Vol. 67, p. 3296–3319.
- Barber, B. K., Maughan, S. L., Olsen, J. A. (2005). Patterns of parenting across adolescence. In J. G. Smetana (ed.). *New directions for child development: Changes in parental authority during adolescence*. San Francisco, Jossey-Bass, p. 61–69.
- Baron-Cohen, S. (2003). *The Essential Difference: The Truth about the Male and Female Brain*. New York: Basic Books.
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, Vol. 7, p. 147–178.
- Bartholomew, K., Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 61, p. 226–244.
- Bartkowski, J. P., Xu, X. H., Levin, M. L. (2008). Religion and child development: Evidence from the early childhood longitudinal study. *Social Science Research*, Vol. 37, p. 18–36.
- Baumbach, K., Forward, G. L., Hart, D. (2006). Communication and Parental Influence on Late Adolescent Spirituality. *Journal of Communication and Religion*, Vol. 29, p. 394–420.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, Vol. 4, p. 1–103.
- Baumrind, D. (2005). Patterns of Parental Authority and Adolescent Autonomy. *New Directions for Child and Adolescent Development*, Vol. 108, p. 61–69.
- Baumrind, D. (2013). The History and Current State of Authoritative Parenting Research. In R. E. Larzelere, A. Sheffield Morris, A. W. Harrist (eds.). *Authoritative Parenting: Synthesizing Nurture and Discipline for Optimal Child Development*. Washington, DC: APA, p. 11–34.
- Belsky, J. (1997). Attachment, mating, and parenting – An evolutionary perspective. *Human Nature*, Vol. 8, p. 361–381.
- Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vadovėlis. Vilnius: Enciklopedija.
- Bope, E. T., Kellerman, R. D. (2016). *Conn's Current Therapy*. Philadelphia: Elsevier Inc.
- Borg, J., Andree, B., Soderstrom, H., Farde, L. (2003). The Serotonin System and Spiritual Experiences. *American Journal of Psychiatry*, Vol. 160, p. 1965–1969.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss*. Vol. 2. *Separation, anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss*. Vol. 1. *Attachment* (2nd ed.). New York: Basic Books.
- Brelsford, G. M., Mahoney, A. (2008). Spiritual disclosure between older adolescents and their mothers. *Journal of Family Psychology*, Vol. 22, p. 62–70.
- Buri, J. R. (1991). Parental Authority Questionnaire (PAQ). *Journal of Personality Assessment*, Vol. 57, p. 110–119.

- Cuzzocrea, F., Barberis, N., Costa, S., Larcán, R. (2015). Relationship Between Alexithymia, Parenting Style, And Parental Control. *Psychological Reports*, Vol. 117, p. 580–596.
- Damasio, A. (2003). *Looking for Spinoza: Joy, Sorrow, and the Feeling Brain*. Orlando: Harcourt.
- Darling, N., Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: an integrative model. *Psychological Bulletin*, Vol. 113, p. 487–496.
- Dominguez, M., Carton, J. S. (1997). The Relationship Between Self-Actualization and Parenting Style. *Journal of Social Behavior and Personality*, Vol. 12, p. 1093–1100.
- Elkins, D. N., Hedstrom, L. J., Hughes, L. L., Leaf, J. A., Saunders, C. (1988). Toward a Humanistic-Phenomenological Spirituality: Definition, Description, and Measurement. *Journal of Humanistic Psychology*, Vol. 28, p. 5–18.
- Elkins, D. N. (1998). *Beyond Religion: A Personal Program for Building a Spiritual Life Outside the Walls of Traditional Religion*. Wheaton, Illinois: Quest Books.
- Elkins, D. N. (2015). Beyond Religion: Toward a Humanistic Spirituality. In K. J. Schneider, J. F. T. Bugental, J. F. Pierson (eds.). *The Handbook of Humanistic Psychology*. 2nd ed. California: Sage Publications, Inc., p. 681–692.
- Emmons, R. A. (1999). *The psychology of ultimate concern: Motivation and spirituality in personality*. New York: Guilford Press.
- Fisher, H. (2010). *Kodėl jis? Kodėl ji? Kaip sužinoti savo asmenybės tipą ir surasti tikrąją meilę*. Vilnius: Baltos lankos.
- Flores, P. J. (2004). *Addiction as an Attachment Disorder*. Plymouth: Jason Aronson.
- Frielingsdorf, K. (2003). *Demoniški Dievo įvaizdžiai*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Gilliam, B., Franklin, J. T. (2004). The strength of vulnerability. *Reclaiming Children and Youth*, Vol. 13, p. 144–148.
- Gold, J. M. (2013). Spirituality and Self-Actualization: Considerations for 21st-century Counselors. *Journal of Humanistic Counseling*, Vol. 52, p. 223–234.
- Groome, T. (2001). *Educating for Life: A Spiritual Vision for Every Teacher and Parent*. New York: Crossroad Publishing Company.
- Hardy, S. A., Carlo, G. (2005). Religiosity and prosocial behaviors in adolescence: The mediating role of prosocial values. *Journal of Moral Education*, Vol. 34, p. 231–249.
- Hay, D., Nye, R. (2006). *The Spirit of the Child*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Hiebler-Ragger, M., Falthansl-Scheinecker, J., Birhuber, G., Fink, A., Unterrainer, H. F. (2016). Facets of Spirituality Diminish the Positive Relationship between Insecure Attachment and Mood Pathology in Young Adults. *PLOS One*, Vol. 11, p. 1–6.
- Hill, P. C., Pargament, K. I., Hood, R. W., McCullough, M. E., Swyers, J. P., Larson, D. B., Zinnbauer, B. J. (2000). Conceptualizing religion and spirituality: Points of commonality, points of departure. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, Vol. 30, p. 51–77.
- Hood, R. W., Jr., Hill, P. C., Spilka, B. (2009). *The psychology of religion: An empirical approach*, 4th ed. New York: The Guilford Press.
- Humanist Manifestos I, II and III*. (2003). Washington, DC: American Humanist Association. Prieiga internete: http://www.onthewing.org/user/Apo_Humanist%20Manifesto%20I-II-III.pdf.
- Jovaiša, L. (2011). *Edukologija*. T. 1. Vilnius: Agora.
- Jung, C. G. (1933). *Modern Man in Search of a Soul*. New York: Harcourt, Brace, World.
- Lawler-Row, K. A. (2010). Forgiveness as a mediator of the religiosity-health relationship. *Psychology of Religion and Spirituality*, Vol. 2, p. 1–6.
- Kalenda, Č. (1996). *Altruizmas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Kapuscinski, A. N., Masters, K. S. (2010). The Current Status of Measures of Spirituality. *Psychology of Religion and Spirituality*, Vol. 2, p. 191–205.
- Kirk, K. M., Eaves, L. J., Martin, N. G. (1999). Self-transcendence as a measure of spirituality in a sample of older Australian twins. *Twin Res*, Vol. 2, p. 81–87.
- Koenig, L. B., McGue, M., Krueger, R. F., Bouchard, Jr. T. J. (2005). Genetic and Environmental Influences on Religiousness: Findings for Retrospective and Current Religiousness Ratings. *Journal of Personality*, Vol. 73, p. 471–488.
- Kontrimienė, S. (2018). Dvasingumo vertinimas: humanistinio dvasingumo aprašo kūrimas ir validavimas. *Tiltai*, Vol. 81, p. 1–23.

- Kontrimienė, S. (2019). Assessing Spirituality as the Ultimate End: Development and Validation of the Humanistic Spirituality Inventory. *Journal of Humanistic Psychology*, article first published online. Retrieved from: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022167819850678>
- MacKinlay, E. (2010). *Ageing and Spirituality Across Faiths and Cultures*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Martišauskienė, E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: VPU.
- Martišauskienė, E. (2008). *Šviesos pedagogikos kontūrai: dvasingumo ugdymo pamatai*. Vilnius: VPU.
- Maslow, A. H. (1993). *The farther reaches of human nature*. New York: Penguin / Arkana.
- Maslow, A. H. (1999). *Toward a psychology of being*. 3rd ed. New York: Wiley.
- Maslow, A. (2009). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
- Midlarsky, E., Kahana, E. (1994). *Altruism in Later Life*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R. (2004). Security-Based Self-Representations in Adulthood: Contents and Processes. In W. S. Rholes, J. A. Simpson (eds.). *Adult attachment: Theory, research, and clinical implications*. New York: Guilford Press, p. 159–195.
- Murray-Swank, A., Mahoney, A., Pargament, K. I. (2006). Sanctification of parenting: Influences on corporal punishment and warmth by liberal and conservative Christian mothers. *International Journal of the Psychology of Religion*, Vol. 16, p. 271–287.
- Otway, L. J., Cannelley, K. B. (2013). Exploring the associations between adult attachment security and self-actualization and self-transcendence. *Self and Identity*, Vol. 12, p. 217–230.
- Pargament, K. I. (2001). *The psychology of religion and coping*. New York: Guilford Press.
- Pieper, M. H., Pieper, W. H. (2013). *Išmintinga meilė: jaustrumų paremta drausmės alternatyva, padėsianti jums tapti geresniais tėvais, o jūsų vaikams užaugti visaverčiais žmonėmis*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- Reiss, S., Havercamp, S. M. (2005). Motivation in a developmental context: A new method for studying self-actualization. *Journal of Humanistic Psychology*, Vol. 45, p. 41–53.
- Rogers, C. R. (2005). *Apie tapimą asmeniu*. Vilnius: Atviros Lietuvos knyga.
- Schneider, K. J., Bugental, J. F. T., Pierson, J. F. (2015). Introduction. In K. J. Schneider, J. F. T. Bugental, J. F. Pierson (eds.). *The Handbook of Humanistic Psychology*, 2nd ed. California: Sage Publications, Inc., p. xix-xvi.
- Sheldrake, P. (2007). *A Brief History of Spirituality*. Australia: Blackwell Publishing.
- Silk, J. S., Morris, A. S., Kanaya, T., Steinberg, L. (2003). Psychological control and autonomy granting: Opposite ends of a continuum or distinct constructs? *Journal of Research on Adolescence*, Vol. 13, p. 113–128.
- Snyder, C. R., Lopez, S. J. (eds.). (2002). *Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press, Inc.
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Duriez, B., Goossens, L. (2005). In search of the sources of psychologically controlling parenting: the role of parental separation anxiety and parental maladaptive perfectionism. *Journal of Research on Adolescence*, Vol. 16, p. 539–559.
- Vaillant, G. (1995). *Adaptation to life*. London: Harvard University Press.
- Waaijman, K. (2002). *Spirituality: forms, foundations, methods*. Leuven: Peeters.

RELATIONSHIP BETWEEN HUMANISTIC SPIRITUALITY AND PARENTING EXPERIENCES

Simona Kontrimienė

Summary

Spirituality is a complex multidimensional phenomenon which does not yield itself to a universal conceptualisation, though it is possible to distinguish common variables in the views of this construct from its diverse definitions. The proposed Humanistic Spirituality Model best reflects the secularised reality of today and captures the essential dimensions of spirituality through three components: 1) self-

actualisation, which implies a mature perception of reality, spontaneity, creativity, peak experiences, personal growth, detachment, *Gemeinschaftsgefühl* and profound interpersonal relations; (2) transcendence, which implies belief in the Higher Power, self-transcendence and a holistic approach to Being; and (3) ultimate meaning in life, which presupposes awareness of faith-inspired directedness and ontological significance of life. The model served as the basis for the development of the Humanistic Spirituality Inventory, a 40-item measure which contains three scales corresponding to the three model components and has good psychometric properties, i.e. adequate content and construct validity as well as satisfactory internal consistency and test-retest reliability (Kontrimienė, 2019).

The current study ($N = 514$) explores the relationship between humanistic spirituality and parenting experiences as its etiological determinants defined herein as parenting styles, parental psychological and behavioural control and parental and adult attachment styles in a sample of students drawn from five Lithuanian universities. The *authoritative* parenting style (see Baumrind, 2005) is described as controlling but flexible, it presupposes parental acceptance and responsiveness as well as support for child's age-appropriate independence. *Authoritarian* parenting implies low responsiveness, low nurturance, the use of detrimental forms of power assertion, love withdrawal and imposition of many rules to gain compliance. Lastly, *permissive* parenting is viewed as an accepting, responsive but lax pattern of parenting in which parents abdicate their parental authority, make relatively few demands and rarely exert firm control over their child's behaviour.

Parental *behavioural control* refers to parental regulation of child's behaviours and implies parental knowledge and monitoring (Barber, 2005). Parental *psychological control* constrains, invalidates and manipulates the child's psychological and emotional experience and includes such dimensions as constraining verbal expressions, invalidating feelings, personal attack, guilt induction and love withdrawal (Barber, 1996).

Attachment styles (as proposed in Ainsworth's (1989) theory) capture three distinct patterns referred to as *secure*, *insecure-avoidant* and *insecure-ambivalent*. The *secure* style develops in children who use the attachment figure as a safe base in times of distress. The *insecure avoidant* style characterises children who do not orientate to the attachment figure. The *insecure ambivalent* style refers to children who adopt an ambivalent behavioural style towards the attachment figure, exhibit clingy and dependent behaviour but tend to be rejecting of the attachment figure in an interaction. These three patterns of attachment are decisive in the development of internal working models (or schemas) which govern behaviour in adulthood.

The *secure adult attachment* style (Bartholomew, Horowitz, 1991) presupposes a positive perception of the self and a positive regard of others, which often leads

to the creation of mature trusting relationships. The *ambivalent* style is associated with a negative perception of the self and a positive perception of others, which increases the likelihood of preoccupation with relationships. The *dismissing-avoidant* style entails a positive perception of the self and a negative perception of others, for which reason close relationships are avoided. Finally, the *fearful-avoidant* style presupposes a negative perception of both the self and others and may result in an urge to seek proximity but remain detached from significant others to protect emotions.

The main findings of our study suggest that of the three parenting styles, only the authoritative style is a significant positive predictor of spirituality, though secure attachment in adulthood and the two demographic variables, age and female gender, serve as even more salient predictors. Both parents' behavioural and psychological control forms do not predict humanistic spirituality, whereas secure attachment to the mother furthers spirituality indirectly as it is a significant predictor of one of the most important determinants of spirituality, secure attachment in adulthood. These results suggest that experiences of parenting may serve as important factors in the etiology of spirituality such that spiritual development takes place in accordance with the principle "as with parents, so with God", whereby the concept of God formed by a person may be a projection of feelings they have for their parents.

Simona Kontrimienė – lektorė, daktarė (socialiniai mokslai – edukologija – 07S), Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Užsienio kalbų institutas.

Moksliniai interesai: dvasingumas, auklėjimas šeimoje, psicholingvistika, meilės fenomenologija.
Adresas: Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius.

Tel. +370 616 520 88.

El. paštas: simona.kontrimiene@flf.vu.lt

Simona Kontrimienė – lecturer, doctor of Social Sciences (Education – 07S), Institute of Foreign Languages, Faculty of Philology, Vilnius University.

Scientific interests: spirituality, parenting, psycholinguistics, phenomenology of love.

Address: Universiteto Str. 5, LT-01513 Vilnius.

Phone: +370 616 520 88.

E-mail: simona.kontrimiene@flf.vu.lt